

SZENCI MOLNÁR ALBERT, A KÖLTŐ

Szenci Molnár Albert irodalmi-esztétikai értékelése, költői rangjának kijelölése mindmáig nagyrészt megoldatlan feladat. Elismerésben, rajongó dicsőítésekben nem volt hiány: szoktuk azt is mondani, hogy Balassi és Zrínyi között, Rimay mellett Szenci a XVII. század első felének legnagyobb költője. Sajnos, e megállapításnak irodalomtörténeti-filológiai hitelesítése jórészt hiányzik, noha Molnár Albertünk életét és írói tevékenységét szerencsésen közlékeny természete és humanista fegyelmezettsége okán elég jól ismerjük. A modern kutatónak a Szenci-irodalomban is — tisztelet a kevés, de nyomatékos kivételnek! — általában kevés öröme telik. A kritikai szövegkiadás megjelenése (1971) előtt alig több mint tucatnyi számba jöhető dolgozat (könyv vagy cikk) foglalkozik a genfi zsoldárok teljes magyar fordításával, s ezek egy része is szinte kizárólag a zenetörténet szempontjait tartja szem előtt. Vannak közöttük természetesen olyanok, amelyek csak rövid, bár sugalló erejű íróportrét adnak (Áprily Lajos, 1934) vagy egy-két zseniális ötletet vetnek fel (Németh László, 1928); van olyan (a Thienemanné), amely pusztán arról győz meg bennünket, hogy Szenci Molnár kitűnően tudott németül. Monográfia mindösszekettő jelent meg róla: Dézsi Lajosé (1897) és Varga Bálinté (1932). Kerékgyártó Elemér verstörténeti (1941) és Halmy Ferenc vers- és zenetörténeti (1939) szempontú összefoglalásai mellett a Szenci-irodalomnak kiemelkedő értékei Császár Ernőnek a források kérdését lényegében tisztázó filológiai egybevetése (1914) és Gáldi Lászlónak a zsoldárok ritmusának ügyében a végső szót kimondó kismonográfiája (1958). Tolnai Gábor 1954-es tanulmányát viszont a perújítás dokumentumaként értékelhetjük: ő irányította újra a modern irodalomkutatás figyelmét a zsoldáros költőre, s ő tette meg az első lépéseket korszerű értékelése felé! Meg kell említenünk még, hogy van egy Szenci Molnár zsoldár-költészetét csak részben érintő, mégis alapos régi tanulmány, a Farkas Lajosé, amely a magyar református énekeskönyv hosszan vajdó reformmunkálatai során a Protestáns Szemle 1895. évfolyamában látott napvilágot. Ez a dolgozat a zenei és ritmus-problémák tárgyalása közben a magyar zsoldárok költői értékeiről is nem egy becses észrevételt tesz. Az irodalom szemléjét Csomasz Tóth Kálmán zenetörténeti monográfiáinak (1950, 1955, 1967) Szenci Molnárra vonatkozó számos nagybecsű, a költői értékelést is nagyban szolgáló fejezeteivel végezhetjük, hozzáátve még azt, hogy Papp Géza a XVII. század magyar dallamairól írt monográfiájában (1971) szintén tett értékes megjegyzéseket, különösen a genfi zsoldárdallamok elterjedésének vonatkozásában.

Az irodalomtörténeti szempontú „alapkutatás” nehézségeire Gáldi László már 1958-ban rámutatott: „Nagy szükségét éreztük a hiányzó filológiai kiadásnak ezúttal verstani szempontból, s még inkább érezhetik irodalomtörténeti apparátusunknak e fontos hézagát majd azok, akik — Tolnai Gábor kiváló tanulmányának ... útmutatása nyomán — Szenci Molnár zsoldáraiban a személyes élményt verssé

formáló költőt próbálják felfedezni. Hiszen nem nyúlhatunk egyetlen zsolttárhoz sem anélkül, hogy a magyar szöveget *elejétől végig* ne vetnők össze francia, német, latin előzményeivel és ne válogatnók ki mindazon motívumokat, amelyeket Szenci Molnár már forrásaiban készen talált! ... nélkülözhetetlen szükségünk lenne Szenci Molnár zsolttárainak, régi magyar költészetünk e nagyon becses emlékének *filológiai* kiadására, mégpedig olyan kiadásra, amely minden zsolttárhoz mellékelné nemcsak az eredeti dallamokat, hanem a fordító által figyelembe vett francia és német szövegeket is." (121. l.)

Ez a kritikai kiadás azóta elkészült, noha nem a Gáldi László kívánta teljességgel, ti. az idegen mintáknak és az utóélet adatainak teljes mellőzésével. Meg kell mondanunk, hogy a magyar irodalom kutatója kritikai kiadásunk eljárásával ért egyet és Szenci Molnár Albert költői értékelésének során először az egyetértés okait kívánja kifejteni.

Tisztában kell lennünk ugyanis azzal, hogy magyar zsolttárosunk már kora irodalomelméleti szintjéhez viszonyítva sem tartotta magát *poétának*, azaz nem *imitált*, nem írt humanista *paraphrasist*, nem mérte magát sem Balassi Bálint, sem Rimay János költői mércéjével; nem fordult meg fejében a magyar nyelv „ékesgetésének” gondolata; nem tapintható ki zsolttárszövegeinek megformálásában semminő korszerű reneszánsz vagy manierista ízlés tudatos vagy ösztönös követése (amint erre jó példákat lehetne felsorolni Bogáti Fazekas Miklóstól vagy Thordai Jánostól, akiket Szencink természetesen nem ismert). Egyedül a vallásos áhítat munkált benne, ez tette költővé, ez sokszorozta meg erőit és lendítette oly magasságokba, amelyeket többé maga sem ért el, akár *humanista* költőként tevékenykedett, akár *morálfilozófusként* verselt. Szenci egyedüli törekvése a szent szöveg, az *ige* hűséges visszaadása volt; zsolttárváltásának esztétikai indoka, mint tudjuk, pusztán annyi volt, hogy a régiek fordításai közül „némelljecs igen paraszt (=elnagyolt) versekben vadnak foglalván: Noha még az szent léleknek is kedves az versec szép egyező volta”: Itt biztonysággént a 119. zsolttárra, az ún. „arany ábécé”-re hivatkozik, amely „az Alfabetumnac mindenic bőtüin nyoltz-nyoltz verset kezd el az Sido Soltar könyvben”. Ha ezt a kijelentését a kor retorikai szemlélete alapján vizsgáljuk, arra kell rámutatnunk, hogy Szenci itt a klasszikus *anaphorában* gyönyörködik, amelyet a zsidó szöveg tökéletesen megvalósít, s részben a Vulgata is követni tud, pl. a 2. versszak (a Beth) nyolc sora közül hét kezdődik az *In* szóval. Ami a rímelés egyhangúságára vonatkozik, „kin az idegen nemzetec a kic ezt láttýac nem gyöznek eleget rayta nevetni”, ebben a vonatkozásban is csak a quintilianusi retorika előírásának kíván eleget tenni: „sola est quae notari possit velut vocalitas, quae *ευφωνία* dicitur, cuius in eo delectus est, ut inter duo quae idem significant ac tantundem valent, quod melius sonet, malis” (I. 5, 4; Lausberg 542.§). Az antik költészet természetesen nem ismerte a rímét, de a *vocalitas*, az *euphonia* törvénye reá is vonatkozik, amint azt a Szenci által jól ismert középkori himuszköltészet ezernyi példával bizonyította. Költőnk tehát csak a heidelbergi humanizmus retorikai iskolázottságát akarta belevinni a zsolttárváltásba, anélkül, hogy az antikizáló ízlést bárminő vonatkozásban is fölé akarta volna helyezni a bibliai szó tolmácsolásának. „Mert nagyobb gondom volt az fundamentombéli igaz értelemnek fordítására, hogy nem az verseknek ékesgetésére.”

Ezt a „fundamentombéli igaz értelmet” pedig első renden a Károlyi-biblia jelentette számára. A vizsolyi fordítás munkájába történt betekintése, a vele való ifjúkori azonosulás egész életére kiható és meghatározó élménnyé vált, minden literátori tevékenységét lényegében innen eredeztethetjük. Császár Ernő gondos összevetései mutatják, hogy Szenci Molnárnak jószerint minden döntése, válogató vagy

változtató igénye a vizsonyi biblia irányába esett, ez volt a mérce az *ige* tolmácsolásában. Elég, ha Császár példái közül néhányat idézünk:

VI. zsoldár

Károlyi 5. v. Mert ninczen te felöled az halálban emléközet, az koporsóban kitsoda mond te néked diczeretet?

Molnár 5. vsz.

Mert ha mindnyájan meghalunc,
S-ez világból kimulunc,
Nincz emlékezeted
Senkinél az halálban
Fekvén az koporsóban,
Ki diczerne téged?

XLIX. zsoldár

Károlyi 7. v. De az ő atyafiát senki meg nem válthattya, sem meg nem adhattya Istennek az ő váltságának árrát.

Molnár 2. vsz. 7—8.

De senki nem váltya meg atyafiát,
Nem adhattya meg Istennek váltságát.

Császár figyelmeztet arra, hogy Székely Istvánnál és Heltai Gáspárnál egyaránt a *válthat* és *váltság* fordulatok állnak a Luther-féle *erlösen* és *versünen*, valamint a Lobwasser-féle *geld geben* helyén. Mi pedig azt húzzuk alá nyomatékkal, hogy Szenci és valamennyi magyar elődje elsősorban nem a teológiai *megváltás* fogalmát alkalmazza, hanem a török fogságból történő *kiváltás* képét; különös erővel utal erre Károlyi Gáspár „váltságának árra” fordulata. Így tükröződik a zsoldárkönyvben a keserves magyar valóság!

Még egy igen szép párhuzamot Császár szemelvényei közül!

CIV. zsoldár

Károlyi 17. v. Mert az madarac azon fészket raknac, és az eszteragoc, mellyeknek háza az jegenyefák. 18. v.: Az magas hegyec az vad Ketskéknecc, az kősziklác az hörtsököknecc hayloki.

Molnár 9. vsz.

Holott az madarkác fészket raknac,
Es kiköltésre fészkekben toynac,
Az eszteragis ő fészket ott rakja,
Az jegyenye fákon vagyon haylékja,
Az magas hegyeken az vadkecskécc
Es az szarvasok helyet keresnecc
Az kősziklác kősztt laknac a patkányoc,
Az hörtsököknecc ott az ő barlangjoc

Innen teljes szövegben idézem Császár Ernő magyarázatát: „E strophában a természeti jelenségek nevének visszaadásában tér el Molnár Lobwassertől és Luthertől. *Sperling* helyett Luther és Károli példájára általánosabban *madárkák*at ír; a Luthernél is meglévő *Reiger* (kőcsag) helyett, mint Károlinál is, *eszterág* szerepel nála, melynek fészkelő helye nem a fenyő (*Tanne*), mint a két német fordítónál, hanem éppúgy, mint Károlinál, a jegyenye; a magas hegyeket Lobwasser szerint a szarvas (*Hirsche*) és a dāmivad (*Dame*) lakja, Luthernél a zerge (*Gemse*), Molnárnál is szerepel a német verses zsoldár szarvasa, de már a dāmivad vagy zerge helyett a Károli fordításában is említett *vadkecské*vel találkozunk. *Hörtsög*ről is csak Károli és utána Molnár szól, a két német zsoldárban a *Kamin*, illetőleg a *Kanninchen*, egy nyúl fajta szerepel.” (292.)

Látnivaló, hogy mindenik zsolnárfordító a hazai táj élményét viszi bele a szövegbe: Károlyi és Szenci *magyaritanak* ebben a nagyterjedelmű, Istent a természet uraként dicsőítő zsolnártanban. Marot címirata szerint: „C' est un Cantique beau par excellence, auquel Daniel (!) celebre et glorifie Dieu de creation et gracieux gouuernement de toutes choses”. Nála egyébként a 9. versszakban *passereaux* et *passes, haultz sapins, la cigogne, cheures* (=chèvres), *dains, comilz et lieures* (=lièvres) szerepelnek, a francia szöveg tehát Molnárunkat, ha belenézett, csak a *madárkák* és a *vadkecskék* használatában erősítette meg, ezeket azonban a vizsolyi bibliában is megtalálta. Maga a zsolnár egésze költőnk nagy nyelvi erejéről és találékonyságáról tanúskodik, noha a fordítás nem éri el Marot költői színvonalát.

Az elmondottakkal azt akartuk megvilágítani, hogy Szenci Molnár Albert a maga elé tűzött feladat kényszerítő erejénél fogva modern értelemben vett *műfordító* lett, mint francia és német elődei is, megoldásait válogatta, s ha legtöbbször Károlyi Gáspár vezető kezére támaszkodott, éppen nem szükséges költői teljesítményének értékeléséhez forrásainak állandó latolgatása. Újólaj hangsúlyozzuk, hogy nem Buchanan, a latin Beza vagy Balassi zsolnárfaragásait kapjuk tőle, hanem olyan költeményeket, amelyek Marot, Beza és Lobwasser nyomán a bibliai szöveg énekverssé formált változatát nyújtják, lehetőleg híven, magasrendű költői igénnyel. Szenci Molnár műfordító-költő, értékeit, személyes jelenlétének jegyeit is ezen a körön belül kell keresnünk. Ennek a megállapításnak hitelesítéséhez legalább három szempontot kell állandóan szem előtt tartanunk.

1. Szenci költeményei sohasem jelentkeztek *szövegvers*ként, mégis túlnyomó részben azok. Senkinek sem jutott eszébe a zsolnártan verseket *felmondani* vagy pusztán *olvasva* élvezni, mint az Balassi Bálint verseivel mihamarább bekövetkezett, mégis a modern olvasó versként foghatja fel őket, különösen akkor, ha — mint erről alább lesz szó — a ritmizálás kulcsait is megleti hozzájuk. Ezt a tételt nem kellene bizonyítanunk, legyen szabad mégis néhány példával élnünk.

II. zsolnár (Cl. M.)

1. Miért zugolodnac az pogányoc?	10a
Mit forgatnac ő bolond elméjekben?	11b
Az földi népeknek mi szándékoc?	10a
Czak hiában valót üznek szivekben.	11b
Ez világi királyoc egyben gyűlne,	11c
Az fejedelmek tanácsot tartnac,	10d
Az Isten ellen erős kötést tészne,	11c
Es az ő Christusára támadnac.	10d

Ennek a zsolnártan 4. versszakában van a reformátoroktól christologiai bizonyíték-ként gyakran idézett érv ilyen verses megformálása:

Az fölséges Ūr / monda ennékem
En fiam vagy, / ma szültelek / fiamat.

A 10-esek megközelítő pontossággal (itt tökéletesen) feleznak, a 11-esek harmadolnak a mindmáig legnépszerűbb népdal-ritmus szerint:

Szelelemnek / tűzét nehéz / titkolni
Felgerjedett / lángját nehéz / oltani,
Akarki mint / igyeközzék / fedezni
Meggyúlt szösznek, / higgyed, füstét / nézhetni

(Enyedi György: *Gisquardus...*,
1582, RMKT VIII. 227.)

Jaj, de nehéz / egy párnára / feküdni
Aki egymást / nem igazán / szereti

(Népdal)

A virágnak / megtiltani / nem lehet
(Petőfi)

Ne hallgassuk el azt sem, hogy a 11-esekben felsejlik a trochaeusi lejtés is, a 2. sorban tökéletesen („Mit forgatnac / ő bolond elméjekben?”). — Szenci Molnár költői érzékét a magyar hagyomány művelte ki és talán nagyobb mértékben, mint gondolnók.

III. zsoltár (Cl. M.)

Ez a pusztán négy szakaszos, de szakonként 12 rövid (8 hatos és 4 hetes) sort tartalmazó vers valóságos kis remekmű: ti. dallam nélkül is tökéletes szövegvers.

1. O Melly sokan vadnac,	6a
Az kic háborgatnac	6a
Engemet én Istenem!	7b
Nagy soc ellenségim,	6c
Es soc gyűlölőim,	6c
Tusakodnac ellenem.	7b
Sokan azt alittyák,	6d
Lelkemről azt mongyác:	6d
Vesztett ennek ő dolga	7e
Segitsége nincsen,	6f
Mert elhatta Isten,	6f
Igy szolnac bolond modra.	7e

3. Ha ágyamban nyugszom,
Csendessen aluszom,
Niinczen semmi félelmem.
Midőn felszerkenec
Semmin sem kesergec,
Mert Isten őriz engem,
Ha százezer népek
Mind környülvennénc
Job és bal kezem felől,
Ha rám ütnénekis,
Nem rettegnéc mégis
Semmi veszedelemtől

Nyilvánvaló, hogy ez a szakasz a hosszú 19-esek tördeléséből, a Balassi-strófa igézetében fogant. Idéznünk kell itt Gáldi Lászlót: „Szenci Molnár magyaros ritmikájának legszebb ékességét kétségtelenül azok a zsoltárok alkotják, amelyeknek révén ő, Balassi csodálója, tevélegesen kapcsolódik a Balassi-hagyományba: Balassi formakincsét saját anyagára alkalmazza, tovább építi.” Igen, Szenci tovább fejleszti a Balassi-strófát, itt nem a periódus megnégyszerezésével, mint Rimay János (Krit. kiad. 19. sz.: „Oh szép drága zálag, igaz fényes csillag ...”), hanem a Marot-féle rímtechnika átvételével, azaz a szakasz második felében az első két periódus rím-elhelyezésének tükörképét adva. Az utolsó strófának Gáldi szerint is annyira *zeng-zetes* két végső periódusát még idéznünk kell:

Csak te vagy az Isten
Ki minden szükségben
Megtudsz szabadítani
Ki az te sereged
Megtartod, szereted
Es megszoktad áldani.

Ismeretes, hogy költőnk a XIX. zsoltár Marot kialakította képletét is a Balassi-stróféhoz közelíti: a 12 soros szakasz első két periódusa hatosokból áll, a második kettőben két hetes sor zár egy-egy periódust. A ritmika teljességgel magyaros:

1. Az Egec beszéllic	6a	3+3
Es nyilván hirdetic	6a	3+3
Az Urnac erejit:	6b	3+3
Az ég menyezeti	6c	2+4
Szépen kijelenti	6c	2+4
Kezénec munkáit.	6b	3+3
Az napoc egymásnac	6d	3+3
Tudománt mutatnac,	6d	3+3
Az ő bölcseségéről.	7e	2+5 (?)
Egy éy az más éynec	6f	3+3
Beszél, az Istenec	6f	3+3
Ő nagy dicsőségéről.	7e	2+5 (?)

Látnivaló, hogy csupán a két hetes sor magyaros ütemezése bizonytalan, de ezekről már Gáldi László megjegyezte, hogy a jambusi ritmus sejlik fel bennük: pontosabban a kettős ritmus, amely a tökéletesen magyar ütemezésbe is beleviszi ezt a metrikát. Elég a XIX. zsoltár 2. versszakának első két periódusát idézni:

Nincz szó / sem tartomány	2+4
Holott ez / tudomány	3+3
Nem prédikáltatnec:	(?)
Minden / felé / megyen	4+2
Ez föld kerekészen	2+4
Beszéde ezeknec	3+3

Mindezt Balassi jambus-versének Julow Viktor által történt bemutatása tökéletesen érthetővé teszi. Szenci zsoltárainak szövegvers voltát jórészt igen változatos, nagy szabadsággal variáló ritmikájuk biztosítja, amint ezt már Gáldi László részletesen bizonyította.

XXIII. zsoltár (Cl. M.)

Ismét egy Szenci-versremeklés. Maga az eredeti (bibliai) szöveg rövidegsége, egyseges hangulata is alkalmat szolgáltatott a lírai elmélyedésre. A végig tizenegyesekben szóló versszak sorai általában 5+6 osztásúak, de nem egy helyen bukkannak fel teljes tisztaságban a 4+4+3 osztású népszerű sorok is:

Es szép kies / folyóvizre / legeltet
 Ha az halál / árnyékában / járnékis
 De nem félnék / még ő setét / völgyénis
 Mert mindenüt / te jelen vagy / énvelem

Itt kell szót ejtenünk a magyaros (vagy átjambizált magyaros!) versritmus és az idegen dallamritmus között feszülő ellentétről. A XXIII. zsoltár zenei ritmusa soronként az alábbi:

1.	↑ ↑ ↑ ↑ ↑	↑ ↑ ↑ ↑ ↑	↑ ↑
2.	↑ ↑ ↑ ↑ ↑	↑ ↑ ↑ ↑ ↑	↑ ↑
3.	↑ ↑ ↑ ↑ ↑	↑ ↑ ↑ ↑ ↑	↑ ↑
4.	↑ ↑ ↑ ↑ ↑	↑ ↑ ↑ ↑ ↑	↑ ↑
5.	↑ ↑ ↑ ↑ ↑	↑ ↑ ↑ ↑ ↑	↑ ↑
6.	↑ ↑ ↑ ↑ ↑	↑ ↑ ↑ ↑ ↑	↑ ↑

Gyönyörű hypodor dallam, világosan sugallja az 5+6 osztást; sajátossága, hogy a sor második fele ritmikailag mindig azonos, sőt, a 4-5. szótagra is mindig teljes hosszúság esik (nem mondom, hogy negyed kotta, mert ütemelőjelzés nincs), némi variáció tehát csak az első két szótagra eső hangmértékben lehetséges. Különleges a 2. sor zenei ritmikája, ebben öt teljes mértékű hang követi egymást. Nyilvánvaló, hogy mindez Molnárunkat roppant nehézség elé állította. A nyugat-európai dallam nem a magyar zenei ritmus törvényszerűségei szerint keletkezett, a reá alkalmazott versszöveg viszont, mint láttuk, egészében magyaros ritmusú. Nyilván ezért történt meg, hogy az éneklő magyar gyülekezetek, jó Asztalos András tudósítása szerint, „az franciai nótákat nehezen találták fel”; ezért volt kénytelen Molnár Albert gyakorlati pusztán szótagszámláló, a francia szakaszbeosztást és rímképletet megtartó, de a ritmikai tagolást jórészt nélkülöző sorokat írni. Igaz természetesen Csomasz Tóth Kálmán nyomatékos megállapítása, hogy a dallamok a francia, német vagy latin nyelv szöveghangsúlyaihoz idomulhattak és az *orális* gyakorlatban alakultak is (*Krit. kiad.* 413—314. l.), ez a folyamat azonban a magyar szöveg esetében nagyon nehezen mehetett végbe, és végső eredményében sikertelenül zárult. Nem lehet véletlen Csomasz Tóth Kálmánnak az a többször leírt megállapítása sem, hogy a genfi dallamok a magyar népzeneire jóformán semmi hatást sem gyakoroltak (*Humanista metrikus dallamok, Krit. kiad.*). Tökéletesen egyetértünk vele abban is, hogy a genfi zsoltárdallamok magyar szövegeinek vizsgálata egyszerre *verstani* és *zenei* probléma, és a „teljes értékű megoldás mindkét szempont figyelembevételével nélkülözhetetlen” (*Krit. kiad.* 417). Nagyon sajnálatos, hogy a XVI. századi magyar dallamanyag szűkös volta miatt viszonylag keveset tudunk az idegen dallam és a magyar szöveg ritmikájának valóságos együttéléséről. Egészen különleges tanulságot nyújthatna pl. Balassi Bálintnak „egy siciliana nótájára” írt verse (Eckhardt S. kiad. 27. sz.), amelyet Rimay János is követ (Eckhardt S. kiad. 45. sz.), ha az eredeti dallamot ismernék. Itt azonban világosan táncnótáról van szó, s a két nagy műköltőt semmi sem akadályozta szövegének kialakításában (nem voltak fordítók!), az észrevehetően 6+3+6 tagolású, harmadoló sor magyaros ritmikáját pedig a hozzá közelálló tipikusan magyar táncnóták (pl. a 13-as vagy 14-es kanásztánc) példája is támogathatta.

Itt kell idéznünk Halmy Ferenc kizárólag zenei szempontú vizsgálódásának végeredményét: ő ugyanis mindössze 30 olyan zsoltárt talált — köztük a fentebb idézett III.-at — amelyben a magyaros szövegritmus jól megfelel a francia dallam ritmusának (46. l.), a „rossz” és „közömbös” zsoltárok számarányát viszont 80%-ban állapította meg. „Ilyen megoszlás mellett azt mondhatjuk — még ha megengedjük is, hogy a dallamok egyrésze kimondottan alkalmatlan a magyar ritmizálásra —, hogy Szenci nem törődött a zsoltárszöveg és a dallam ritmusának együttélésével, hanem megelégedett annyival, hogy a dallamhangok megfelelő *számu* éneklendő szótaggal találkozzanak. Különben maga ez a szótagszámlálás és a rímelés is eléggé igénybe vehette verselőképességét.” (48. l.) Nem tartjuk magunkat illetékesnek a zenei ítéletmondás tekintetében, az utolsó megállapítás érvényét azonban kétségbe kell vonnunk éppen Gáldi László kitűnő vizsgálódásai alapján, hiszen Halmynál Molnár Albert költői értékeinek megkérdőjelezése, vagy legalábbis szűk térre szorítása történt meg. Mi, akik a szövegvers oldaláról közelítjük meg zsoltárfordítókat, sokkal különb poétának tartjuk: értéke éppen változatos versritmikájában van, amely magyaros, magyarosan jambizált, tiszta jambusi (*ambrosianus*), trochaeusi ritmusú sorok változatos vegyítésével alkot magasrendű *versbeszédet*. Van azonban bennük egyéb költői érték is. Lássuk ezt még röviden a XLII. zsoltár érintésével.

E vers részletes ritmikai elemzését Gáldi László elvégezte (101—105. l.). Röviden utalt a költemény egységes lírai tónusára is. Szenci felírata szerint ugyan a zsoltár mondanivalója csak „külömbkülömb panasz Davidnac”, valójában a panaszos óhajlás, az érzelmi ellentétek között hányódó lélek megnyugvást kívánó vágya kap benne hangot. A költő a keserűségnek, a világi nyomorúság, a gúny „nagy zúgó habjai” közül óhajtozik a várt, remélt, sőt szinte *kihívott* isteni segítségre („Hol Istened, kit vártál?”, „Lássuk hol vagyon Istened?”). A zsoltár szerkezetét e két motívum — a keserűség és a remény — egymásba fonódó, egymáson átindázó mozgása adja, s utolsó (7). versszakában csak nehezen, szinte a madáchi „bízva bízzál” kétségeivel győz a reménykedés („Bízzál Istenben”). Az első strofa stilisztikai telitalálata a *szomjúhozik* ige; Bezánál pusztán csak *soupire* található, Lobwassernél ugyan ott van a *durst* und *verlangen* hat, de ennek nincs akkora nyelvi ereje és tömörsége, mint az egyetlen magyar igének, amely egyébként pontosabban is utal a szomjúhozó szarvas és a vágó lélek párhuzamára. A lágy és igen népszerűvé vált hypoion-dallam nem egészen illik a komor hangulatú, gyötrődő költeményhez. A hagyomány szerint egy francia vadász-dalból keletkezett. Ebben az esetben is igazolható Németh László pompás megfigyelése, hogy Szenci zsoltárai stilisztikailag az eredetnél mindig komorabbak és bibliásabbak (94). A versforma trochaeusi lejtéssel indul („Mint a /szép hí/ves pat/akra”), ez a szakaszok második felében gyakran a magyaros ütemezésbe megy át, de — és ez Gáldi László meglepő felfedezése — ezen a ritmuson belül gyakori az átjambizálás, az ambrosianus ritmikának a szövegre történő „rámintázása”. Ezzel Molnár Albert a nyolcasok és hetesek erősen pergő futamait akarja tompítani, ünnepélyesebbé, himnusz-szerűvé tenni („En lel/kem, mi/re csüg/gedsz el?”, „Lássuk,/hol vagy/on Ist/ened?”). Ez, mint Gáldi kifejti, nyilván művészi szándékkal történik, s ellenemond annak a régóta kísértő feltevésnek (Fabó, Kunszery), hogy ez a híres zsoltár ritmikájával és szakaszképletével a Himfy-strofa előzménye lenne. Ne feledkezzünk meg viszont arról, hogy a XLII. zsoltárt Balassi Bálint is lefordította (Eckhardt S. kiad. 93. sz.) Buchanan, Beza, esetleg Kochanowski parafrázisait hasznosítva, személyes líraiságát öntve bele a zsoltár mondanivalójába. A gazdag és egyéni színezésű képek valósággal megdúsítják, lendületessé, sőt reneszánsz stílusává teszik a komor és egyszerű költeményt. Szenci rövid sorával Balassi 60 háromnegyed részben *hosszú* sora áll szemben (12-ösök), s ilyen remekbe formált szakaszokat olvasunk:

Mert ha Tenger búsul parancsolatjára,
Hát rám is ő ereszt bút bűnös fiára,
Támaszkodom azért jóakarátjára,
Mint atyám karjára.

A bevezető szakasz is mozgalmas vadász kép Balassinál, amelynek a bibliai szöveg egyetlen Szenci használta verses átköltésében nincs nyoma. Mégis, mindent összevetve, Molnár Albert költeménye a megrázóbb, a közösségi élményt jobban tolmácsoló. Balassi bravúros istenes verset írt, Szenci a mélységekből kiáltó keserű zsoltárt. Ismételjük: kár, hogy a Beza választotta pezsgő versforma és a hozzátársított érzelmes dallam tompítja azt a bibliás keménységet, amelyet a magyar költő oly hatásosan ki tudott fejezni. Nem hallgatjuk el azt a meggyőződésünket sem: helyes lenne, ha a szakközönség olykor *versként* is olvasná a zsoltárok szövegét. A bemutatott két nagy vers mellett a Thordai-féle parafrázis már figyelmet sem érdemel (RMKT XVII. sz. 4. 97. sz.). Ebben még ilyen sor is előfordul: „Harsogh az Orgonának kedves szava és búgh”.

Ide kell fűznünk néhány, inkább csak utalásként felsorolt versszépítő”, a szózatosságot (vocalitas, euphonia!) biztosító verstechnikai példát.

Alliteráció (= hangismétlés!)

Az fejedelmec tanácsot tartnac
Az Isten ellen erös kötést tésznec,
Es az ő Christusára támadnac (II. zs. 1. vsz.)
(Három sorban tíz *t* hang)

Ha ágyamban nyugszom,
Csendesszen aluszom (III. szs. 3. vsz.)
Az kic csac hazugságot szólnac,
Szörnyen elveszted azokat (V. sz. 6. vsz.)

(K-sz hangismétlés!)

Mert szájokban nincsen igaz szó,
Szívec teljes nyavalyával (V. zs. 9. vsz.)
Mert ha mindnyájan meghalnac,
S-ez világból kimulnac (VI. zs. 5. vsz.)

Valamit ez világra teremtel
Mindeneket lába alá vetél (VIII. zs. 6. vsz.)
Átöckal szitockal rakva szája,
Szól az ő nyelve csac álnokságot (X. zs. 4. vsz.)

(K-sz hangismétlés!)

Szól es szólgáltat igazságot (XV. zs. 2. vesz.)

Számjammac szólása
Szívem gondolattya
Kedves legyen tenéked (XIX. zs. 7. sz.)

Nincz segétöm, es az én sérelmem,
Nem fáj senkinec.
Soc erös bikác engem környülvöttéc (XXII. zs. 6. vsz.)

A XXIII. zoltár tizennyolc sorában kilenc *s* hang fordul elő, a XXV. zoltár 9. versszakának nyolc sorában hat *k* hang, az utolsó kettő így: „Kergetnec es kesergetnec.” A XXVI. zoltár 9. versszakában ezt olvassuk:

Ne büntess az bünösöckel,
Vélec ne verd lelkemet.
Ne vöddel életemet
Az véronto embereckkel

Ez a periódus a Célia-ciklus legmagasabb *harmóniaszintjén* mozog. Ugyanezen zoltár 10. sorának szép alliterációja („Vizsgáld meg veséimet”) már Károlyi Gáspárnál is felbukkan. (A Vulgatában: „ure renes meos”) A legismertebbé vált alliterációs sor a magyar zoltárkönyvből a „Pörlj Uram pörldimmel” (XXXV. zoltár), amelyre a 3. sorban még a *pais* szó visszhangozik, a 2. szakasz második periódus pedig így szól:

Mint az szél az könnyü polyvát
Széllyel szórja az föld porát
Így a nagy Isten angyala
Öket széllel (=széjjel) futamtassa.

A *közölésnek* nevezett vers-mondattani figura is sokszor előfordul, itt csak kettőt idézünk:

Jertec lássátoc ez nagy Urnac
Czuda dolgait hatalmánac (XLVI. zs. 4. vsz.)

A tenger zúgjon, az mező
Zengedezzen és az erdő
Az Ur előtt nagy háláadással (XCVI. zs. 8. vsz.)

Mindez természetesen nem véletlen: a költő, mint már idéztük, a „versek szép egyenlő voltát” tervszerűen kívánta megvalósítani. Éspedig a szövegét, így éppen nem volt közömbös számára, hogy a „franciai” kotta alá milyen magyar szótág kerül!

2. Ideje azonban, hogy Szenci Molnár Albert költészetének vizsgálata során áttérjünk második tézisünk kifejtésére. Ez pedig abban áll, hogy költőnk sohasem akart *egyéni* lírát alkotni, gyakorta mégis azt írt. Nem kétséges, hogy a zsoldárok érzelmi-hangulati hatásai már gyermekkorában nagy erővel érvényesültek benne, strassburgi és főként heidelbergi nyomorúságai között gyakorta zsoldárt énekelt. Naplójának egy 1598-as heidelbergi bejegyzése szerint: „(1) Januarii dei solis mane hora 4 expergefactus, cecini in lecto psalmos Ungarice, Latine, Germanice usque ad 5 horam” (Dézsi, Napló 20). Személyes érdekltségét maga is hangsúlyozza az olvasókhöz intézett ajánlásában: „Mostan azért ez zoltár könyvet, mellyel en sok időtöl fogvan az én énségimben, gyűlölöm ellen vizagaltam magamat: immár pedig teneked vizagtalásodra és egygyű tagaidnac hasznokra Magyarol fordítottam...” Ebből is világos, hogy Szenci az érzelmi önkifejezés természetes köntösét találta meg a zsoldárszövegekben. A LXXXVIII. zsoldár (Th.B.) 9. versszaka mennyire illett az állandó nyomorúságban „bujdosó” Molnár Albertünkre:

Uram miért vetsy el engem,
Miert reyted el szemeidet?
Szegény vagyoc, Eröm elveszet,
Jay melly igen gyötrettetem,
Ez én régi nagy inségimben
Előtted vagyok rettegésben.

Vagy a ritmikailag is érdekes (erősen jambizált) szép II. zsoldár (Th.B.) első három szakasza:

1. Halgasd meg Uram kérésem,
Tekénst meg esedezésem,
Beszédem jusson hozzád
Ne rőyts el tölem ortzád,
Hayts én hozzám te füledet,
Enyhíts meg nagy inségemet,
Mídön kiáltoc Ur Isten,
Siess, halgass meg kegyesen.

2. Mert napjai eiletemnec
Olly hirtelen elkeléne,
Mint az füst és az pára,
Es mint az tühely pora,
Minden czontom úgy elszáratt,
Szivem mint a fű elhervatt,
Ugy hogy az én ételemet
Elfeleytem kenyeremet.

3. Bőröm czontaimhoz ragatt
Keserves siralmom miatt
Ez iszonyu inségben,
Ollyatén löttem szinten
Mint Pellican az pusztában
Siralmas kiáltásimban
Ollyá löttem mint az bagoly
Ki az kietlenben huhol.

Ha a 16 szakaszos zsoldár a 6. strófával véget érne, a magyar költő, vagy bármely más magános panaszkodó lelkiállapotának egynemű, tökéletes kifejezése lehetne, annál is inkább, mert a 6. szakasz ezzel a két ritmikailag pregnáns sorral végződik:

Es az te emlekezeted
Mind öröcké megtart hired.

Egy jambusi ritmust sugalló sor után egy gyönyörű 4+2+2 tagolású magyaros zár-lat következik. A terjedelmet azonban nem Szenci határozta meg, szerkezetet csak annyit kereshetünk verseiben, amennyi az eredeti bibliai szövegben is adott volt: a zsoldár nagyobbik részét itt a babyloni fogságban nyomorgó zsidó nép óhajtozásai teszik ki. Érdemes megjegyezni, hogy ezt a zsoldárt Thordai János (RMKT XVII. sz.4. köt. 321—323) egységes művészi kompozícióvá szervezi, végig első személyben beszél (eltünteteti a népet!), csillogó manierista stilsztikát és rimtechnikát alkalmaz:

4. Mert az én napom el enyészik mint füst,
 Tetemem hevül mint tüzön függő üst,
 Meg fojt a' kén ha nyugvást nem hagcz edgy küst.

Thordai zsolttárának 21. szakaszában még a *nép-lép-szép* rím is feltűnik. Ebben az esetben is aligha kellene mondanunk, hogy az említett szakaszokban Szenci költői ereje nagyobb, noha, mint idéztük, „az verseknek ékesgetésére” kevesebb gondja volt. — A személyes líra megnyilvánulásaiaként hivatkozhatnánk még a XXVI., XXXV., LV. és a CXLVII. zsolttárra, ezeket azonban már Tolnai Gábor érintette. A XXVI. zsolttár (Th.B.) szép lírai egyenműségét („Légy ítélőm Uram, Mert hívségben jártam...”) külön kiemeljük. Hasonló méltánylást érdemelne a CXLIII. zsolttár, a „Halgasd meg Uram kérésem...” (Cl.M.). Mindkettő szövegversnek is kitűnő.

A XXXVIII. zsolttár (Cl.M.) viszonylagos hosszúsága ellenére ugyanilyen egyenmű lírát nyújt: Szenci nagyon szépen fordítja. A testi-lelki nyomorúság, az elesettség, a bűnvallás és könyörgés egyforma nyelvi erővel, szinte Balassi Bálint költői szintjén kap megformálást. A ritmus teljesen magyar.

<p>1. Haragodnac nagy voltában
 Megindolván,
 Ne fegy még Uram engem,
 Búsult gerjedezésedben
 Rám tekintvén,
 Ne büntess meg Istenem.</p> | <p>2. Nyilaid belém lövettéc
 Kik szereznec
 Ennekem nagy sérelmet,
 Kezeid nagy súlyosságá
 Hátam nyomja
 Es sanyargat engemet.</p> |
|--|--|

A továbbiakban is ily metaforás remekléseket találunk: „Czontaim elhaborodtac”, „Mert elvajuttac ágyékim”. Balassi Bálint bűnvallásinak ereje zeng az ilyen sorokban:

<p>4. Mert az én nagy gyarlóságim,
 Es bűneim
 Fejem föllyül halladtác,
 Kiknek nehez terhes voltát,
 Súlyosságát
 Tagaim nem birhattayác</p> | <p>5. En sebeim elsenyedtec,
 Megbűszhødtec,
 Ki miatt nagy siralmom,
 De ezeknek indítója,
 Szerző oka
 Az én nagy bolondságom</p> |
|---|---|

Az utóbbi (5.) strófa erővel teljes képrendszerének forrását nyomozva megjegyezhetjük, hogy az igazi művészi párhuzam egyedül Clément Marot-nál található.

Károlyi Gáspár: „Megrothadtac es meg sényvedtec az en sebeim, az en bolondságom miat”

<i>Marot:</i>	<p>Mes cicatrices puantes
Sont fluantes
De sang de corruption:
Las, par ma folle sottie
M'est sortie
Toute ceste infection</p>
<i>Lobwasser:</i>	<p>Sehr mir stinken meine wunden
Und gefunden
Wird darinnen eyters viel,
Aber dieses alles machet
Und ursachet
Meine torheit und muhtwill (sic!)</p>
<i>Buchanan:</i>	<p>Veteris cicatrix vulneris recruduit,
Vomitque tabem luridam</p>

Az utóbbi latin parafrázis, igen lendületes, finom klasszikus reminiscenciákkal ékes, de használata Szenci részéről kizárható, noha a *Psalmorum Davidis paraphrasis poetica* R.Étienne-nél Párizsban (év nélkül), 1570-ben Strassburgban megjelent, s a

nyugatnémet egyetemi városokban alighanem közkézen forgott. Látnivaló egyébként, hogy Szenci itt is a szokott nyomon jár (Károlyi: senyved, Lobwasser: stinken, eyter), de a szakasz művészi alakításának mintáját mégis Marot adhatta, Lobwassernek ez a strófája valósággal darabos—Érdemes-még felfigyelni a „szerző-ok” kifejezésre, ez a *causa efficiens* magyar logikai terminusa, a költői nyelv sodrásában erősen képszerű jelzői kapcsolattá válik. Jó lenne azt is tudni, ismerte-e Molnárunk Balassi remekbe készült L. (LI.) zoltárparafraízisát, amely Beza latin verse nyomán készült. Ha az 1596-os kiadású Rimay-epicedion kezébe került, ismerhette, hiszen 1599 őszétől 1600 tavaszáig itthon tartózkodott. Ennek a Balassi-költeménynek az ihletését ui. jobban érezzük a XXXVIII. zoltárban, mint az egyébként szintén Marot nyomán készült LI-ben. Észrevételünk szerint ui. Szenci a Clément Marot-tól eredő verseket csaknem mindig ihletettebben fordítja, sőt az a meggyőződésünk, hogy Clément Dubois (Boesius) francia lelképásztor segítsége is éppen abban nyilvánult meg, hogy a már kész zoltárokat együtt „ékesgették”, azaz a XVI. század nagy líráját jól ismerő francia éppen a költői szépségekre hívta fel a magyar fordító figyelmét. Ha nem tett egyebet, csak *franciául* énekelte Szencinek a zoltárokat, az érzékeny fülű magyar-nak akkor is rá kellett jönnie, hogy a Lobwasserénél költőibb szövegeket hall. Mindezt természetesen aprólékos vizsgálatokkal igazolni kellene, amire most nem kerülhet sor.

Próbáljuk meg inkább Szenci Molnár lírai erejét más érzelmi zónában, pl. a közösségi—népi mondanivaló verssé formálásának terén bemutatni. Ilyen célból a zoltárok jelentékeny részét a hódoltság nyomorúságait szenvedő magyar nép fájdalmas panaszainak kiéneklésére alkalmazhatta a költő. A legszebb ebbne a vonatkozásban a LXXIX. zoltár (Cl.M.):

1. Öröködben Uram pogányok jöttek
Es szent templomat megförtöztetec

...

2. Az városon nagy soc vért kintánac,
Az soc vér, mint vizek széllle folyánac,
Tövének olly szörnyű öldökléseket,
Nem lön, ki eltemetné az testeket

...

3. Míg haragszol Uram reánc ecképpen,
Haragod miglen gerjendez illy igen?
Meddig terjeszted bosszuállásodat,
Ki minket mint az sebes tűz elfogyat?

...

6. Jussion elődbe siralmoc azoknac,
Kic az rabságban ohaytnac és sirnac,
Siess ments meg, hogy ők el ne vesszenec,
Kic immár halálra ítelttenec

A szövegvers, a dallamtól függetlenül, itt is sikerült: a tizenegyeseket szabadon tagolhatjuk, van közöttük szabályosan harmadoló is, nem egyben a jambusi ritmus is felsejlik. A versszakok második fele pedig állandóan a Balassi-strófa két periódusát csendíti meg. — Egyébként felhívom a figyelmet arra, hogy a zoltárkiadások függelékeiben megjelenő és minden valószínűség szerint Szencitől szerzett eredeti versek között előfordul egy *Az pogány ellenség ellen* című (Krit.kiad. 157), ez már csak a hazai állapotokra vonatkoztatható és a LXXIX. zoltárnak olykor szinte szó szerint való ismétlése.

A közösségi diadalnak, a megszabadulás örömének szép kifejezése a CXIII. zoltár („Hogy Izrael kijött Egyiptomból”, Cl.M.), a családi örömé a CXXVII. (Th.B.) és a CXXVIII. (Cl.M.). Ez utóbbiban vannak e szép sorok:

Feleséged házadban
Mint az szőlővessző
Gyümölcsöt szépet hozván,
Ha eljő az idő.

Érdekes, hogy e félészakasban itt is két magyaros lüktetésű sort két jól ritmizált jambusi követ. Maga a kép, nyilván a zsoldár nyomán, előfordul már Batizi András *A házasságról való énekében* (1546):

Te feleséged hozzád illendő
Házadban léssen mint termő szőlő

A közösségi hang nyilatkozhat meg az Istent dicsérő, himnikus jellegű zsoldárokból is, ezek azonban ritkán érnek fel az ambrosianus himnuszok művészi összefogottságáig. A CV. zsoldár (Th.B.) első három versszaka ad gazdag lírát („Adgyatoc hálát az Istenec”), Szenci azonban 24-et volt kénytelen lefordítani, s ezekből 21 a zsidó nép történetét regéli. Ugyanez áll a szintén remek hangütéssel induló CXXXV. zsoldárra is („Áldgyatoc az Úr nevét” Th.B.). Megjegyezzük pedig, hogy e két zsoldár dallama is jól alkalmazkodik a versek magyaros ritmikájához. Kiváló költemény viszont a CXXXVIII. zsoldár, ismét Clement Marot nyomán: az azonban teljességgel személyes líra, ha nem is Balassi Bálint vallásos verseinek egyéni zamatával.

Diczer téged telljes szivem	8a
Én Istenem	4a
Hirdetem neved.	5b
Diczerlec Istenec felöt	8c
En tégedöt	4c
Mert azt érdemled	5b
Es az te szent Egyházadban	8d
Imátkozván	4d
Neved tisztelem	5e
Áldásodra én kész vagyok,	8f
Hálát adoc	4f
Neked Istenem	5e

Egészen valószínű, hogy itt is a francia költő művészi szakasz-képzése és rimtechnikája adott lendületet a magyar költőnek, beleszámítva ebbe magának a zsoldárnak tömörségét is.

Mindezt csak azért említettük, hogy ne tűnjenek el szem elől azok a korlátok, amelyek között Szenci Molnár Albert költészetének mozognia kellett. Úgy érezzük, hogy ugyanezen korlátokon belül Marot felülmúlta magyar zsoldárosunkat, Beza — mindent összevéve — hasonló szinten mozgott, Lobwasser pedig gyakorta alatta maradt. Legfeljebb azt tehetjük még hozzá, hogy Marot fölényét a válogatás lehetősége nyújtotta, ő nem gyülekezeti használatra fordította a zsoldárokat, s azokat szemelte ki, amelyek ihletének vagy művészi szándékainak megfeleltek. Őt tehát nem nyomta a *feladat*: ismeretes, hogy a herborni zsoldárkönyvben 49 Marot-költemény fordítása található.

3. Eddig arra mutattunk rá, hogy Szenci Molnár Albert szövegversek írására törekedett, s ezen azt értettük, hogy költőnk meg akarta adni szerzeményeinek azt a szózatosságot és retorikai díszet, amelyet a szerkezet és a dallam szabta korlátokon belül reájuk ruházni képes volt. Remélhetőleg igazoltuk azt is, hogy a zsoldárok sűrűn váltak számára az egyéni vagy közösségi érzés kifejezőivé. Ezt az utóbbi tézisünket akarjuk még kiegészíteni annak rövid bemutatásával, hogyan *magyarítja* zsoldárait a szó mindkét értelmében: magyar nyelvre fordítja, s nem egy vonatkozásban magyarra is hasonítja őket. Nyomatékkal kell azonban hangsúlyoznunk, hogy ez utóbb.

vonatkozásban csínján kell bánnunk a feltevésekkel. Nem kétséges ugyanis, hogy a XVI—XVII. század magyarja számára bárminő közel volt hozzá a zsidó nép tragikus sorsa, bármennyire beléje itatták prédikátorai a magyar-zsidó párhuzam történet-szemléletét, mégis idegenül hathatott a zsolttárok tartalmi mondanivalójának jelentékeny része. Illetőleg csak annyi és úgy hathatott belőlük, amennyit és ahogyan saját életsorsába bele tudott építeni. Ne feledjük, hogy a középkori katolikus liturgia, igen ügyesen, csak válogatott zsolttárrészleteket iktatott a nyilvánosságnak szánt latin szertartásokba, a reformációval viszont előbb részben, majd Szenci munkájával egészében kezébe kapta a nép a zsolttáros könyvet. Bizonyos azonban, hogy nem az egészet használta! Szenci sem tudott mindent „magyarrá tenni”, nem egy ponton azonban megkönnyítette az asszimiláció folyamatát. Ne mulasszuk el annak megemléését sem, hogy a zsolttáros könyv igen gyakran, már az 1612-es oppenheimi kiadástól kezdve vagy a Károlyi-bibliával egybekötve, vagy éppen ennek függelékéként jelent meg, és együtt is fejtették ki hatásukat. Mindez már a zsolttárok utóéletéhez tartozik, s itt csak arra akarunk rámutatni, hogy Szenci Molnár milyen önkéntelen *magyarításokkal* járult hozzá a zsolttárszövegek hazai népszerűsítéséhez.

Utaltunk fentebb a XLIX. zsolttár *válttság* fogalmának magyaros értelmezésére, a CIV. zsolttár 9. versszakának magyaros tájképére (a *gólya* és a *jegenye*). Már Tolnai Gábor értékelte a LXV. zsolttár („Az Sionnac hegyén Úr Isten...”) négy utolsó versszakának a magyar gazda szemével nézett szép tájleírását. Csak a két végsőt idézzük:

8. Megkoronázod az esztendőt
Nagy soc javaiddal
Lábaid nyoma kövérségöt
Czöpöget nagy serral.
Lako helyei az pusztáknac
Folynak kövérséggel
Hegyec es halmok vígadoznac
Nagy böv terméscekel.

9. Az szép sic mezőc ékesedne
Soc barom czordáckal
Villagnac az szép szántó földec
Sűrö gabonáckal
Az hegy oldalac, mezö földec
Szép buza nevéssel
Örvendeznek és énekelne
Nagy gyönyörűséggel.

Megjegyezhetjük, hogy ez a vers nemcsak tartalmi-hangulati elemeivel hathatott, hanem dallamának a magyaros ritmikához jól alkalmazkodó jellegével is.

Az imént idézett „szép sík mezők” jelzői kapcsolat gyakori Szenci Molnárunk költői szókincsében. A VIII. zsolttár 7. strófájában „sík mezőt” olvasunk, a CIII. zsolttárban pedig ezt a sort: „Mint az gyenge virág az sic mezőn” (8.vsz.). Eltekintve attól, hogy a termő síkság szép volta igen archaikus képzet, s már a görög költészet sajátja, Szenci versszövegeiben kétségtelenül hazai hangulatot sugalmaz. — A XXXV. zsolttár 9. versszakának e sora: „Es nagy roppant sereg nép előtt” erősen Balassira emlékeztet: „Roppant sereg előtt, Távul az sík mezőt...”. Mint látjuk, a magyar reneszánsz költő-fejedelme össze is kapcsolja a két jelzős szerkezetet. Nem gondolok ún. közvetlen *hatásra*, hiszen sem a *Laus confiniorum* szövegtörténetével, sem a *roppant* szó jelzői alkalmazásának múltjával nem vagyunk tisztában. A NySz csak Heltaiból tudja idézni a „roppant gyalog sereg” fordulatot, középkori adata nincs. Tinódinál az *öszveroppant* kifejezés gyakori (pl. a *Szegedi veszedelem*, RMKT III. 67.) Azt hiszem egyébként, hogy az egykorú magyar levelezésből bizonyára lehetne adatokat gyűjteni erre a láthatólag hazai eredetű katonai szakkifejezésre.

Ugyanilyen, tehát magyar katonai jellegű a *jargal* szó pl. az LV. zsolttár 6. versszakában:

Az nagy hamisság éyel nappal
Ez város köfalain jargal.

Előfordul már Tar Benedek *Házasságrul való dicsiretében* (1541):

Hogy ők [ti. a menyecskék] ne jargalják csak a piacokat.

Az eredeti „zsold” jelentésű *jargalás* viszont már a Münchener-kódexben megvan (MNyTESz II. 231: *irgalom*).

Kétségkívül a magyar széphistóriák stilisztikai fordulatai bukkannak fel a XLV. zsoltár menyezői énekében. Az 1. versszak első periódusa így hangzik:

Egy szép dolgot hoz elő az én szívem,
Az dicső királyrol lesz éneklésem
Kit nyelvem megdiczér szép cifrával
Mint egy deác az iro pennával.

Szenci itt pontosan Lobwassert fordítja, legfeljebb a *deák* magyarosabb az ő *schreiberjénél*, nem feledhetjük azonban, hogy már Enyedi *Gisquardusának* (1582) negyedik sora így hangzik:

Szép lött dolgot mondok, kérlek halljátok

Károlyi Gáspárnál a „szép dolog” helyén *jó beszéd* található, Marot *propos exquis*-t ír. Ilyen a „virágénekek” stilisztikáját követő részlet pl.: „Ote szép leány, halgass beszédemre”. Tudjuk, hogy Thordai János ezt a zsoltárt igazi szerelmi költeménnyé hangolta át, pompázó késői reneszánsz stílusának egyik remeklését alkotta meg benne.

A továbbiakban is csak hasonló, de nem jelentéktelen részleteket sorolhatnánk fel annak megmutatására, hogy Szenci Molnár Albert milyen magyaros patinával tudta bevonni egyházi versszövegeit, bár ismételjük: e tekintetben óvakodnunk kell a túlzásoktól.

Megkísérelhetnénk egyetlen ismert, *nagy* zsoltáron, pl. az egységes hangulatú, mély líraiságú XC-iken bemutatni három tézisük (a szövegvers, az egyéni közösségi élmény kifejezése, a magyaros íz) bemutatását. A ritmikai elemzést azonban Gáldi László remekül elvégezte (63—66. l.) sőt azt is észrevette, hogy az 5+6 tagolású tizenegyes „kitűnően mintázódik a dallam mozgására”. Számunkra főként a stilisztikai vizsgálódás maradna, úgy véljük azonban, hogy ebben a vonatkozásban már eleget mondtunk az eddig bemutatott zsoltárok okán. Legfeljebb két ragyogó költői részletre hívjuk fel a figyelmet:

Mert ezer esztendő előtted anni,
Mint az tegnapiac ő elmulása,
Es egy éynec rövid vigyázása (2. vsz.)

Károlyi Gáspárnál: „Mert ezer esztendő te előtted, mint a tegnapi nap, melly elmúlt és az éjtszakának negyed része”. Szürke próza Szenci költői szárnyalásával szemben; a *vigyázás* — több más értelme mellett — a magyar katonai szakkifejezés is. — A költemény másik magaslati pontja:

Elkél éltünknek minden ékessége,
Elmulic mint az árnyéc és az álom. (6. vsz.)

A melancholikus hangulati telítettség a szózatot forma szépségével párosul. Egyébként ez olyan hely, amely Szenci egyetlen forrásában sem található: költőnk szabad ihlettel variálja és bővíti az *álmot*-motívumot; az *árnyék* nyilván *Jób könyvének* híres hasonlatából való. A *Vulgata* szerint idézem (14:1—2): „Homo natus de muliere, brevis vivens tempore, repletur multis miseriis. Qui quasi flos egreditur et coneritur, et fugit velut umbra, et nunquam in eodem statu permanet.”

A zsoltárkiadások függelékeiben megjelent és Szencinek tulajdonítható énekek már nem sokkal gyarapítják a vallásos költőről kialakított képünket: a szerző olykor szó szerint ismétli önmaga fordítói megoldásait:

Ur Isten melly sokan vadnac,
Kik engemet haborgatnac (Krit. kiad. 153)

Az pogány ellenség ellen címűt (157. sz.) fentebb már idéztük, mint a LXXIX. zsoltár parafrázisát. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy ezeknek az énekeknek líraisága egyenműbb, szerkezetük szilárdabb; e tekintetben kiválik a *Mindennemű haboruság ellen* (153. sz.), Van persze közöttük nem egy olyan is, amelyet a tanszerűség ellaposít (155, 156, 158, 161, 162, 165).

4. Szenci Molnár Albertnek a zsoltárkönyvön kívül eső költői alkotásairól már nyugodtan Csokonai mércéjével ítéelhetünk: „A verscsinálás nem poesis; mert ez a gondolatoknak, a képzelődésnek, a tűznek természetében, és mind ezeknek felöltötésében áll: a verscsinálás pedig csak a szózatok hangjának bizonyos regulákra vételére, s külső elrakására ügyel, hogy azok harmóniával szálljanak az ember fülébe.” (*A magyar verscsinálásról közönségesen* 1. §). Jegyezzük meg először, hogy Csokonai, akárcsak Molnárunk, a versen csupán a verssort értette, ahogyan azt minden iskolai poétika, messze be a XIX. század közepéig, tanította. Ilyen szempontból nézve, Szenci csak a zsoltárokban volt költő, ott sem mindig egyenlő szinten, de a pusztá verscsinálás mesteriségéhez is jól értett, s ez sincs minden érdem nélkül. Nem nagy terjedelmű egyéb költészetében éppen a versformák (sorok, periódusok) ügyes kezelése és változatossága mutatja a gyakorlott verstechnikust. Kifogástalanul kezeli pl. a distichont: a Thuri Páltól fordított két pregnáns epigrammája, a Bezából átültetett ubiquitousus-ellenes vitavers a XVII. század legkülönb antik mértékű kísérletei közé tartozik, ha figyelembe vesszük, hogy ezt a verselést — szó szerint „verscsinálást” — még a latin prozódia szabályai irányították: a *hiatusban* pl. *elisiot* kellett alkalmazni. (Ez a *Theodori Bezae epigrammá*-ban két helyen is szükséges!) Feltűnő, hogy a *Discursus de summo bono* rengeteg antik citátumát sohasem fordítja eredeti mértékben. Horatius híres *Rectius vives Licini* kezdetű ódájának, (*Carm.* II. 10) utolsó szakaszát

Rebus angustis animosus atque
Fortis appare: Sapienter idem
Contraheo vento nimium secundo
Turgida vela

szép Balassi-strófába teszi át, de gondolatilag szinte teljesen átkölti:

Ha szerencséd raytad, valamint akartad, oly kedvesen tündöklök,
Óhózzá ne bizzál, fel se fuvalkodgyál, mert hirtelen változik.
Ha ellened támad, bátoricsad magad, mint erős szühöz illik.
(Krit. kiad. 371. l.)

Meg kell mondanunk, hogy az ilyfajta fordítás során minden antik íz elvész. Szenci a *Discursus* legtöbb antik szemelvényét egyébként magyaros tizenegyesekben és tizesekben adja, ezeket pedig igen szabadon, változatos ritmikával kezeli. A Dengelgei Péter könyve elé írt *Tetrastichon Hunniadicum* c. versében a Balassi-strófa három periódusát négyre egészíti ki, ahogyan olykor Rimay János is teszi. Mint latin költő hibátlan, csiszolt verstechnikájával tűnik ki, kizárólag a hexametert vagy a distichont használja, de költészete, mint a kritikai kiadás jegyzetében Stoll Bélától olvassuk, semmiben sem emelkedik kora iskolás átlaga fölé. A *Lusus poetici* betűjátékai, aenigmái nem érdemelnek különösebb figyelmet, bár a kortársak nagyra tartották őket. Utaltunk rá máshol, hogy Molnárunk jól ismerte Janus Pannoniust, a *Delitiae poetarum Hungaricorum* (1619) létrejöttében is bizonyára része volt.

Ha eredményeinket összegezni akarjuk, azt kell megállapítanunk, hogy Szenci Molnár Albert kora latin—magyar humanista költészetének színvonalas képviselője volt, noha „magyar zubbón köntöskébe” öltöztetett zsoltárait elsősorban *nem*

költői alkotásoknak szánta. Egyébként jól elhelyezhető abban a főleg heidelbergi tanultságú magyar poétai körben, amelyet Pécseli Király Imre, Kanizsai Pálfi János, Miskolci Csulyak István neve képvisel. Nyilvánvaló, hogy teljesítményének mértéke és értéke valamennyiüket felülmúlta. Azt talán sikerült bizonyítanunk, hogy költőnk a hazai Balassi—Rimay iskolába kapcsolódva, túlnyomólag *szövegverset* kívánt alkotni, ha ennek követelményeit nem tudta is mindig és egyenletes szinten teljesíteni, hiszen versei nem éltek a dallamtól külön életet. Egyéni és közösségi élményeit, mint Európa annyi más költője, sok helyen és szépen ki tudta fejteni a zsoldtárok lírájával, sőt ennek a lírának nemegyszer hazai zamatot is kölcsönzött. „Magyarításai” kizárólag a XVI. századi magyar költői nyelv és képrendszer természetéből folynak. Szenci zsoldtárversei nem mutatnak tudatos reneszánsz-manierista stílustörekvésekre, mint pl. Balassi, Rimay, Bogáti Fazekas vagy Thordai verses alkotásai. A szabad alakítás, a paraphrasis, a továbbköltés vagy az imitáció eszközeivel nem élt. Megmaradt a műfordítás saját költői forrásai által megszabott keretei között, ebben a vonatkozásban viszont nagyot alkotott. Az európai eredmények áthasonításával méltán rászolgált Ady Endre szép minősítésére („az első magyar kultúr-ember”, *Ismeretlen Corvin-kódex margójára*, 1905), ha talán nagy modern költőnk *első* jelzőjét ma már nem tekintjük is irányadónak. Zsoldtáros könyve századokon keresztül hatott széles népi rétegek gondolkodásmódjára, nyelvi formáinak alakulására, mindenképpen méltó tehát, ha benne a *költőt* is felmutatjuk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Les Oeuvres de Clement Marot, de Cahors, vallet de Chambre du Roy, Paris 1554. Vele egy kötetben, külön lapszámozással: *Psalmes de David traduitz selon l'Hebreu par Cle. Marot — Les Psealmes de David mis en rime françoise par Clement Marot et Theodore de Beze, La Rochelle 1616.* — *Die Psalmen Davids in Teutsche Reymen gebracht durch Ambrosium Lobwasser, D., Duisburg am Rhein 1684.* — *Georgii Buchanani Scoti... Opera omnia. Tomus secundus, Pars prima, Psalmorum Davidis paraphrasis poetica... Lugduni Batavorum 1725.* — *Theodori Bezae Vezelii Poemata, Lugduni Batavorum 1758.* — *Szent Biblia... magyar nyelvre fordítottatott Károli Gáspár által... Po'sonban 1793.* — Farkas Lajos: *Az énekes-könyv reformja zenészeti szempontból, Prot. Szemle 1895.* — Dézsi Lajos: *Szenci Molnár Albert, Bp. 1897.* — Dézsi Lajos: *Szenci Molnár Albert naplója, levelezése és irományai, Bp. 1898.* — Fabó Bertalan: *A magyar népdal zenei fejlődése, Bp. 1900.* — Császár Ernő: *Szenci Molnár Albert zsoldtárai, ItK 1914.* — Thienemann Tivadar: *Szenci Molnár Albert német fordításai, EgyPhK 1919.* — Németh László: *Szenci Molnár Albert zsoldtárai és ritmikájuk, Prot. Szemle 1928.* Újra: *Az én katedrám, 1969.* — Varga Bálint: *Szenci Molnár Albert, Bp., 1932.* — Áprily Lajos: *A zsoldtárfordító, Prot. Szemle 1934.* — Halmy Ferenc: *A magyar zsoldtárfomák francia előzményei, Bp., 1939.* — Kerékgyártó Elemér: *Szenci Molnár Albert zsoldtárai magyar verstörténeti szempontból, Bp. 1941.* — Csomasz Tóth Kálmán: *A református gyülekezeti éneklés, Bp., 1950.* — Balassi Bálint *Összes művei* (kiad. Eckhardt Sándor) I. Bp. 1951. — Tolnai Gábor: *Szenci Molnár Albert értékelésének néhány kérdése, It 1954.* — Rimay János *Összes művei* (kiad. Eckhardt Sándor) Bp. 1955. — Kunszery Gyula: *A Himfy-vers nyomában, It 1957.* — Gáldi László: *Szenci Molnár Albert zsoldtárverse, Bp. 1958.* — Csomasz Tóth Kálmán: *Humanista metrikus dallamok Magyarországon, Bp. 1967.* — *Régi Magyar költők Tára, XVII. század, 4. köt. Az unitáriusok költészete, (Kiad. Stoll B., Tarnóc M., Varga Imre), Bp. 1967.* — Papp Géza: *A XVII. század énekelt dallamai, Bp. 1970.* — *Régi Magyar Költők Tára, XVII. század, 6. köt. Szenci Molnár Albert költői művei* (kiad. Stoll B., Csomasz Tóth K.) Bp., 1971. — Julow Viktor: *A Balassi-strófa ritmikája és eredetének kérdése, Studia Litteraria, Debrecen 1971.*